

Харлан О.Д.,
канд. філол. наук, доцент
(Бердянськ)

МІСЬКИЙ ТЕКСТ В ІСТОРИЧНІ РЕТРОСПЕКРИВИ (ЗІНАЇДА ТУЛУБ «ЛЮДОЛОВИ»)

Вивчення «міських текстів» є одним із пріоритетних напрямів сучасного літературознавства. Звернення до цієї проблеми продиктоване змінами в національному самоосмисленні, що веде до бажання осмислити місто як категорію культури, як символічний, цілісний простір. У вітчизняній і зарубіжній науці існують стійкі зацікавлення культурологічним поняттям тексту, в якому об'єктом вивчення стає місто. Одним із перших до вивчення міського тексту звернувся М. Анциферов у працях, присвячених дослідженню образу Петербурга [3]. Видані близько 80 років тому, вони поклали початок вивченню міста як живого організму. Осягаючи «душу» міста, дослідник вивчав його вплив на долі людей, особливо представників мистецтва, досліджував місто в аспекті культури всієї країни. Складаючи своєрідні екскурсії-нариси, М. Анциферов розробив «науково-поетичний» творчий метод.

У 1921 р. вчений писав: «Образ міста має свою долю. Кожна епоха породжує своє особливе сприйняття; зміна епох створює постійно змінний – плінний образ міста і разом єдиний в чомусь основному, що складає його суть як органічного цілого» [Цит. за: 13, 10]. Анциферов уперше сформулював два аспекти теми «письменник і місто»: виявлення образу міста у творчості автора і аналіз відображення урбаністичного середовища в художньому тексті (від міста до літературного твору).

Вичленування й опис міського тексту є досить актуальною історико-літературною й теоретичною проблемою. В період міжвоєнного двадцятиліття складається своєрідна «філософія міста», творяться «міські» міфи, в яких реальність вигадливо переплітається з вимислом і переказами. Все це визначає необхідність звернутися не просто до поезики втілення образів конкретних міст, а ввести загальніше поняття міського тексту, що відображає новий неklasичний тип художнього мислення і нові естетичні реалії ХХ ст.

Місто має особливі якості, характерні структури, які роблять його принципово новим, семіотично насиченим середовищем людського існування, в результаті чого воно стає культурною семіосферою, не тільки осередком цивілізації та культури, але й водночас певним сакральним топосом, на який накладається сітка символіко-міфологічних уявлень. Так, Вяч. Іванов, описуючи модель ідеального «радикально-концентричного» «над-міста» великого архітектора Ле Корбюзьє, проводить аналогії з геометрією древніх поселень, облаштованих за міфологічними архетипними принципами [8, 407–409]. Місто структурує простір і, збираючи цінності культури, «завжди спрямоване вгору, піднімається на пагорби, височіє

висотними будинками, мовби прагнучи стати Небесним Єрусалимом» [7]. Місто протистоїть зовнішнім стихійним силам природи і намагається привнести внутрішню гармонію у відносини людини і природи, воно може перетворитися в місто-сад [20]. Крім того, місто втілює ідею організації простору перебування людини (співвідносячись із поняттями рід/дім/родина), включаючи різні форми тілесності: самої людини і зовнішню «тілесність» (житла, будови, вулиці). Місто-тіло інтерпретується В. Топоровим як продовження людини назовні, це символічне тіло людини – культурне, соціальне, колективне [26]. Місто – це проекція свідомості людини у зовнішній простір. Бути жителем міста – значить визначати, структурувати світ навколо себе й самого себе, «будувати храм і храм своєї душі» [20].

На думку Н. Медніс, міста завжди мали своєрідну метафізичну ауру, яка то слабшала, то посилювалася. Вона вважає, що ступінь вираження цієї аури визначає здатність чи нездатність міст породжувати пов'язані з ними надтексти. «Саме наявність метафізичного забезпечує можливість переведення матеріальної даності в семіотичну сферу, у сферу символічного означування, а, отже, формування особливої мови опису, без чого неможливе народження тексту» [23].

«Міський текст» – специфічне явище, детерміноване подвійною природою міста як зображення і реальності одночасно. Ці два аспекти тісно пов'язані, і місто як зображення чітко виявляє в своїй матеріальності текстовий принцип організації, початково йому наданий. К. Лінч, автор книги «Образ міста», говорить у зв'язку з цим про можливість читати місто як текст [16, 16–19]. За своєю структурою текст міста в деякому сенсі наближується до художнього тексту. Уважна людина також віднайде тут свої зближення і відштовхування, свої перетинання образів.

Проблема дослідження структури «міського тексту» як явища словесної культури осмислювалася у статтях В. Топорова і Ю. Лотмана, які виділяли дві конститутивні сфери міської семіотики: місто як простір і місто як ім'я. Отже, поняття міського тексту виникло на перетині таких взаємопов'язаних понять як текст і простір.

Будучи замкнутим, закритим простором, місто виступає у двоякому ставленні до оточуючого світу. Маючи на увазі місто як простір, сучасні дослідники диференціюють два типи міст, здатних породжувати міські тексти, опираючись на розташування міста у просторі: концентричне місто та ексцентричне. Ю. Лотман у статті «Символіка Петербурга» писав: «Концентричне розташування міста в семіотичному просторі, як правило, пов'язане з образом міста на горі (чи на горах». Таке місто виступає посередником між небом і землею, ... воно має початок, але не має кінця – це «вічне місто». Ексцентричне місто розташоване «на краю» культурного простору: на березі моря, в дельті річки... Це місто, створене всупереч Природі, і таке, що знаходиться в боротьбі з нею, що дає подвійну можливість інтерпретації міста: як перемоги розуму над стихіями, з одного боку, і як збочення природного порядку – з іншого» [18, 321]. Це своєрідна

модель всесвіту, прообраз небесного граду. Ексцентричне положення міста характеризується його розташуванням на краю культурного простору. В основі такого міста закладене протистояння природи і людських діянь, що викликає до життя цикл міської міфології, в центрі якої лежить ідея приреченості міста. Тут культурна сфера і стихія знаходяться у вічному протистоянні. «...Концентричні структури тяжіють до замкнутості, виділення з оточення, яке оцінюється як вороже, а ексцентричні – до розімкненості, відкритості, культурних контактів» [18, 321]. Так, в російській літературознавчій традиції Москва віднесена до міст концентричного типу, а Санкт-Петербург – до міст ексцентричного типу.

На думку дослідників, існують також міста, які містять у собі два архетипи: вони характеризуються подвійним трактуванням, подвійною перспективою, розглядаються як вічні й водночас приречені, для таких міст «наявність історії є обов'язковою умовою працюючої системи. В цьому відношенні місто, створене «раптом», помахом руки деміурга, яке не має історії і підлягає одному плану, в принципі не може бути реалізоване» [18, 325].

Ю. Лотман вважає, що, «реалізуючи зіткнення різних національних, соціальних, стильових кодів і текстів, місто здійснює різноманітні гібридизації, перекодування, семіотичні переклади, які перетворюють його в генератор нової інформації. Джерелом таких семіотичних колізій є не тільки синхронне розташування різних семіотичних утворень, але й діахронія: архітектурні споруди, міські обряди і церемонії, самий план міста, найменування вулиць і тисячі інших реліктів минулих епох виступають як кодові програми, постійно заново генеруючі тексти історичного минулого. Місто – механізм, який постійно заново народжує своє минуле, яке отримує можливість розташовуватися з теперішнім мовби синхронно» [18, 325].

Міський простір, виступаючи різновидом географічного простору, є пласким лінійним простором, який може бути спрямованим і неспрямованим, горизонтально обмеженим і відкритим, близьким і далеким. Місто з моменту його виникнення було просторовим центром, який мав як функціональне, так і смислове навантаження, і, будучи центром, з перших часів упорядковувало свою внутрішню структуру, орієнтуючись на центричну модель. Наявність особливої метафізичної аури робило можливим формування особливої мови опису, що забезпечує народження тексту. На думку Л. Чернейко, «показати, описати простір в художньому творі можна, описавши речі, предмети, субстанцію» [31, 59]. У сучасній філології образ міста складається в певний художній комплекс, що включає як спільні, так і суперечливі характеристики, але якому притаманний ряд константних ознак, співвіднесених із традицією зображення.

Дослідження М. Анциферова, В. Топорова, Ю. Лотмана були визнані літературознавцями, однак для того, щоб зацікавлення даною проблематикою отримало ширше звучання, необхідно було ще кілька років. Дослідники стали виділяти «локальні тексти», ґрунтуючись на структурі, запропонованій названими літературознавцями щодо Петербурзького тексту. В. Абашев

наступним чином пояснює народження такого роду текстів: «У стихійному і безперервному процесі символічної репрезентації місця формується більш чи менш стабільна сітка семантичних констант. Вони стають домінуючими категоріями опису місця і починають по суті програмувати цей процес в якості свого роду матриці нових репрезентацій. Таким чином формується локальний текст культури, який визначає наше сприйняття і бачення місця, ставлення до нього» [1, 178]. На даний час можна говорити про наукове дослідження ряду міських текстів, сформованих в російській літературі. Санкт-Петербург і Москва, як міста, які мають особливе значення для росіян, породили Петербурзький і Московський тексти російської літератури. Такі праці, як «Душа Петербурга», «Петербург Достоевського», «Петербург Пушкіна» М. Анциферова [3], «Символіка Петербурга» Ю. Лотмана [18], «Петербург і «Петербургський текст російської літератури» В. Топорова [27], «Петербург: образи простору» М. Кагана [10] чітко оформили літературний образ Петербурга в системі російської ментальності.

Дослідження, присвячені Московському тексту, презентовані не так широко, однак серед них є значні досягнення, до яких можна віднести праці Ю. Лотмана і Б. Успенського «Відгуки концепції «Москва – Третій Рим» в ідеології Петра Першого» [30], С. Буріні «Від кабаре до міста як до тексту» [4], Р. Казарі «Московські маргіналії до Петербурзького тексту» [12], ряд статей «Московський текст» російської культури» в «Лотманівському збірнику» та ін. Опіраючись на запропоновану В. Топоровим ідею Петербурзького тексту в російській літературі були також виділені і досліджені Італійський (С. Константинова) [14] і Венеціанський (Н. Медніс) [22] тексти російської літератури. Зацікавлення «локальними текстами» обумовило значну кількість досліджень «провінційних текстів» російської культури (Архангельський, Челябінський, Петрозаводський, В'ятський, Пермський та ін.).

Знаковими для українського літературознавства в сенсі дослідження міського тексту стали випуски культурологічного часопису «І», в якому, в першу чергу, поставав «текст» Львова, а також інших західноукраїнських міст (Геній місця. Leopolis. Львів. Lemberg. Lwów. – 2003. – № 29; Галичина – країна міст. – 2005. – № 36; Галицький усе-світ. – 2006. – № 42; Хроніка галицького містечка. – 2006. – № 43; Закарпатський усе-світ. – 2006. – № 44; Львівськ і його львівці. – 2007. – № 47; Волинський усе-світ. – 2007. – № 49). Звернемо увагу, що на сторінках часопису опубліковані найвідоміші філософсько-соціологічні теоретичні праці в перекладі українською мовою Г. Зіммеля, Д. Фрісбі, Ф. Кука, Д. Кларка та ін. Важливе методологічне значення має стаття Т. Гундорової [6], в якій вперше в українському літературознавстві цілісно аналізується Київський текст. Окремі теоретико-методологічні й фактологічні аспекти міського тексту розглядаються у статтях, опублікованих у збірниках (А. Марченко [21], О. Міщенко [24], А. Степанова [25]). Зрозуміло, що потрібні потужні кроки в цьому напрямку, тому, вслід за Т. Возняком, з жалем можемо сказати: «...багато текстів для нас, попри всю свою хрестоматійність і безсумнівну цінність, насправді не є

відкритими. Як-от *львівський текст Івана Франка*. Чи *бережанський текст Богдана Лепкого*, *заболотівський Манеса Шперберга*. Гадаю, ми ще маємо відкрити для себе *Львів Франка* та *Бережани Лепкого*, *Заболотів Шперберга*. Йдеться не про знавців, а про широку, якнайширшу публіку. Шкільна атмосфера зовсім цьому не сприяє. Молоді люди радше впираються лектурі класики. Можливо, для того, щоб тексти не відштовхували одразу, є сенс читати їх від кінця, як вирваний з якоїсь книги зшиток, може, навіть не знаючи занадто марковане ім'я автора. Досі Львів Франка чи Бережани Лепкого не візуалізовані – людині, яка не працює в історичному музеї чи картинній галереї, годі насправді уявити, як вони виглядали» [5]. Однак, ці дослідження свідчать про те, що опрацювання теорії міського тексту стає одним із провідних напрямків сучасного літературознавства.

Виходячи із загального трактування надтексту («сукупність висловлювань, текстів, обмежена темпорально і локально, об'єднана змістово і ситуативно, яка характеризується цілісною модальною установкою, достатньо визначеними позиціями адресанта і адресата» [15, 215]), можемо говорити про окремий міський локальний текст української історичної прози міжвоєнного двадцятиліття, яскравими прикладами якої є твори З. Тулуб «Людолови», К. Гриневичевої «Шестикрилець» і «Шоломи в сонці», Н. Королеви «Предок», «1313», «Сон тіні», Ю. Липи «Козаки в Московії» та ін. Закони жанру вимагають освоєння персонажами багатьох географічних локусів, тому в історичній прозі постають образи багатьох міст (Києва, Варшави, Москви, Каффи, Стамбула, Гданьська та ін.). Здебільшого їх можна кваліфікувати за опозицією «позитивне – негативне», тому що міський простір, залежно від авторського задуму, виступав чи дружнім, чи ворожим щодо персонажів. Так, локусом позитивного наповнення майже завжди виступає Київ. У романі З. Тулуб «Людолови» події, що відбуваються в цьому місті, відіграють визначальну роль у подальшому розвитку України, а саме місто є точкою перетину людських долі. Авторка пропонує свій художній простір, в якому структурованість допомагає маркуванню кожної деталі, що витворює особливий історичний текст.

Розглядаючи місто з погляду семіотики, Вяч. Іванов у статті «До семіотичного вивчення культурної історії великого міста» говорить, що містотвірними елементами є «храм – релігійний центр, і палац – осередок адміністративної влади, і фортеця – військовий опорний пункт, і ринок (торговий центр), і бібліотека-архів (найчастіше у палацах і храмах» [9, 8]. У романі української письменниці постають всі ці об'єкти – Київ визначають його найпоказовіші частини, з яких і формується багатоликий текст. «За тих часів Київ князів Володимира і Ярослава лежав зруйнований і спустошений, і все громадське, торговельне, ремісницьке життя Києва точилося на Подолі. З півночі захищала його болотяна Оболонь, з заходу – подвійні вали. Зі сходу ріки Дніпро та Почайна, а з півдня – громадилися над ним кручі Старого міста. Гирло Хрещатого Яру і так звана Замкова Гора, де тепер Флорівське кладовище» [28, 168], – означає центр життя авторка (певною мірою, таке визначення є суб'єктивним, можливо, навіть соціально заангажованим, тому

що саме на початку XVII ст. Київ жив не тільки «громадським, торгівельним, ремісницьким» життям, але також інтелектуальним, що в романі подано під дещо негативним кутом зору).

Загальне атеїстичне спрямування тогочасного суспільства спричинило цікавий поділ Києва світського і релігійного, тому храми, що завжди виступали основною складовою сприйняття Києва (можна пригадати В. Підмогильного «Місто», в якому для головного персонажа перше знайомство з містом почалося з лаврської панорами), в «Людоловах» відділені: «Сагайдачний мимоволі стримав коня і замилувався з краєвиду.

– Це Київ? – спитав мовчазний джура, показуючи на Лавру.

– Це Печерське. Київ – на північ, там, за гаями, – відповів Сагайдачний і підстрожив коня» [28, 124]. Такий поділ є ознакою часу, тому його можна назвати «семіотичною помилкою», яка викликана ідеологічним, а не естетичним підтекстом.

Докладний опис Лаври взагалі і Успенської церкви зокрема відсилає читача до XI століття, дає можливість подивитися на рукотворну красу, що зберігалася віками, але зауваження про зміни, що сталися на початку століття XVII («старовинний розпис був замінений новим» [28, 127]), примушує читача зрозуміти переломність епохи, про яку йдеться, і тієї, в якій живе авторка.

У романі З. Тулуб храми – не тільки центри, що своїми куполами поєднують земний, людський простір з небесним і божественним. Це – прихисток для інтелектуальних надбань: тут знаходиться надгробок Костянтина Острозького, людини, яка, за словами Петра Конашевича-Сагайдачного, «так багато зробила для науки й освіти» [28, 127]. Біля цього надгробку, за версією письменниці, відбувається розмова козацького гетьмана і Єлисея Плетенецького про необхідність організації вищої школи в православній Україні, про відкриття друкарні, таким чином стверджується неперервність традиції між Острогом і Києвом.

Саме Лавра стає центром науково-просвітницького життя міста. Називаючи прізвища реальних історичних осіб, яких запросив Плетенецький до Києва («Іова Борецького, вченого класика, земляка й приятеля Сагайдачного, що довгий час стояв на чолі львівської школи; Памву Беринду – друкаря і автора першого українського словника; Тараса Земку, Лаврентія Зизанія – автора найкращої руської граматики – і багатьох інших учених, друкарів та дидаколів, що мали стати оздобою київської школи» [28, 316]), авторка визначає координати, в яких розвивається історичний Київський текст: поєднання інтелектуальних сил всієї України для збереження її національної ідентичності.

Цікавим є авторське протиставлення фортеці (військового центру) і ринку (торгівельного центру). Описуючи міську фортецю, З.Тулуб спочатку акцентує на її слабкості: «Місто було обнесене ровом і дерев'яним тином і такими ж дерев'яними рубленими вежами, де всю ніч перегукувалася нічна варта» [28, 168–169]. Використання в одному реченні двічі слова «дерев'яний» словесно маркує неміцність київських мурів, що логічно

переноситься на слабкість української спільноти, яка терпить одну поразку за іншою в протистоянні за своє збереження. І вже потім авторка підкреслює силу Києва як перехрестя торговельних шляхів, цим пропонуючи немілітарний, а мирний текст міста, багато разів руйнованого саме через своє розташування: «Хоча Київ і нараховував лише шість-сім тисяч мешканців, він був великим торговельним центром, куди стікалися товари не тільки з Польщі, Литви й Московщини, але й зі сходу – з Персії, Індії, Аравії, Сирії, Царгорода, Каффи й Трапезунда, прямуючи до західної Європи» [28, 169]. Показовим є перелік різноманітного населення Києва, який означає місто як новий Вавилон, що перебуває за мить до свого зникнення: «Строката різномовна юрба переповнювала його майдани й базари. І кого тільки тут не було: і католицькі ченці в сутанах різних кольорів... Запорожці в широчезних штанах, у кармазинових жупанах, альтембасових поясах і червоноверхих шапках-бирках; лірники, бандуристи, польське панство й лицарство, крилаті гусари, кварцяне військо, піхота, гармаші, шведські й саксонські ландскнехти, італійські малярі, греки, афонські монахи у високих циліндричних каптурах, молдавські бояри, прочани, панська челядь, гончарі й кожум'яки в шкіряних фартухах, ювеліри і зброярі, рибалки й дроворуби з широкими сокирами за поясом, наївні мовчазні литвини, татари, євреї, лихварі, кароокі дівчата у вінках із степових квітів і пишні панії в шовкових сукнях французького або італійського крою, ратмани, бургомістри, судді. Прокуратори з пером за вухом, довгобороді талмудисти в оксамитових кафтанах, у білих панчохах і туфлях, гладкі вірмени з чорними блискучими, як маслини, очима і жebraки в барвистому лахмітті, що виставляли напоказ свої жахливі рани або каліцтво» [28, 170]. Таке нагромадження, навіть суміш, неоднорідних гендерно і соціально представників київської спільноти ще раз підкреслює розуміння авторкою цього міста як центру, в якому повинна відійти в минуле попередня епоха занепаду й почати розвиватися власне українське життя.

І вже після такого опису новітнього Вавилону авторка лаконічно подає характеристику київського замку. На відміну від дерев'яної огорожі міста, фортеця на Замковій горі символізує силу і незнищенність – «грізна фортеця». Знову ж таки не випадковою є згадка про пожежу 1608 року, повне знищення, а потім і відновлення твердині. Актуалізуючи думку про відродження української освіти, культури, а потім і державності, авторка вдається до показових деталей, щоб її підкреслити. Якщо до пожежі замок «був більший за Краківський, кам'яний, тинкований, на зразок західноєвропейських», то поновлений він «на зразок твердинь Лівонського ордену» [28, 170]. І ця вписаність Києва в європейський контекст теж є показовою для літератури міжвоєнного двадцятиліття. Можливо, не спеціально, а підсвідомо, З. Тулуб продовжує гасло М. Хвильового про «психологічну Європу», в координатах якої Україна перебувала в XVII ст. Київський замок в романі виступає центром як адміністративної влади, так і прихистком під час облоги міста: «Тут відбувався соймик, гродський і земський суди. Тут була митниця, дві церкви, триповерховий воєводський

палац і другий менший – старостин. Тут були порохові льохи, склади набоїв, куль, свинцю, державні установи й приватні приміщення. Замок був озброєний сарпентинами, гаківницями і важкими мортирами. Тут стояла польська залога. На випадок нападу озброювалося міщанство і цехи. А коли важко було втриматися в місті, сюди ховалися всі мешканці з жінками та дітьми й пересиджували облогу» [28, 170].

Таким чином, можна говорити, що З. Тулуб в роман «Людолови» вносить всі містотвірні елементи (храм, фортеця, замок, ринок, бібліотека), переосмислюючи й маркуючи їх відповідно до українських реалій.

«Потойбічним світом» в історичній прозі міжвоєнного двадцятиліття стають не просто міста, розташовані на чужоземних територіях. Це чітко визначені локуси: Каффа, Стамбул, Москва (в той час як Гданськ, наприклад, постає межею між різними світами). Як зазначає С. Андрусів щодо роману Ю. Липи «Козаки в Московії», «Москва – справжня столиця пекла...» [2, 170]. Ознакою Москви в Ю. Липи стають тортури, зрада, підлість: «О Москово, Москово, чи зогнию в тобі так, як усі в тобі гниють? Стільки нещастя в тобі, стільки сліз і горя, що й у цілому світі стільки немає. Найбідніший чабан козацький щасливіший за твоїх князів. Скрізь гниль у тебе і потоптання віри й любови, і скрізь безнадії знак» [17, 52]. Під таким кутом зору текст Москви прочитується і в романі З. Тулуб «Людолови»: тут трагічно гине татарка Медже, тут козацька делегація переживає бюрократичні «ходіння по муках». «І цілують, і частують, і обіцяють казкові гори, а щоб до справи дійшло... Тьху!» [29, 413], – коментує поведінку московитів Петро Одинець. Коли Каффа асоціюється з рабством тіла, то Москва – з рабством і тіла, й душі.

Отже, в історичній прозі міжвоєнного двадцятиліття твориться текст міст семантично протилежний: один (як Київ) прочитуються в позитивному плані, інші (Москва, Каффа) – в негативному. Такий чіткий поділ дає змогу розмежувати і текстуальний простір, і світ персонажів.

Як бачимо, характеристика локальних міських текстів є важливою складовою сучасного літературознавства, оскільки такі студії виявляють важливі аспекти різноманітного світу людини, сприяють людському самоусвідомленню себе як частини загального простору міста. Міський текст виступає організуючим чинником співвідношення людини й середовища її існування, є неодмінною складовою процесу самоідентифікації.

Література

1. Абашев В. В. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века. – Пермь: Издательство Пермского университета, 2000. – 404 с.
2. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. XX ст. – Тернопіль: Джура; Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 340 с.
3. Анциферов Н. П. «Непостижимый город...» Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Сост. М. Б. Вербловская. — СПб.: Лениздат, 1991. – 335 с.

4. Бурины С. От кабаре к городу как к тексту // *Europa Orientalis XVI: Сборник статей* / Под ред. А. Д'Амелии, А. Конечного, Дж.-П. Пиретто. – Рим, 1997. – № 2. – С. 275–289.
5. Возняк Т. Семантичні простори міста // <http://www.ji.lviv.ua/n42texts/voznyak.htm>.
6. Гундорова Т. Київський роман-с // *Критика*. – 2008. – № 1–2.
7. Гурин С. Образ города в культуре: метафизические и мистические аспекты // http://www.comk.ru/HTML/gurin_doc.htm
8. Иванов Вяч. Вс. Нечет и чет: Ассиметрия мозга и динамика знаковых систем // Иванов Вяч. Вс. *Избранные труды по истории и семиотике культуры*. Т. 1. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 398–419.
9. Иванов Вяч. Вс. К семиотическому изучению культурной истории большого города // *Ученые записки Тартуского государственного университета*. – Вып. 664. Семиотика города и городской культуры. Петербург. Труды по знаковым системам. XVIII. – Тарту: Тартуский государственный университет, 1984. – С. 6–18.
10. Каган М. Санкт-Петербург: образы пространства. – М.: Издательство «ИНДРИК», 1995. – 223 с.
11. Каган М.С. Культура города и пути ее изучения // *Город и культура*. – М.: Мысль, 2000. – С. 5–34.
12. Казари Р. Московские маргиналии к Петербургскому тексту // *Europa Orientalis XVI: Сборник статей* / Под ред. А. Д'Амелии, А. Конечного, Дж.-П. Пиретто. – Рим, 1997. – № 2. – С. 361–369.
13. Конечный А.М., Кумпан К.А. Петербург в жизни и трудах Н.П.Анциферова // Анциферов Н. П. «Непостижимый город...» Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Петербург Пушкина / Сост. М. Б. Вербловская. — СПб.: Лениздат, 1991. – С. 5–34.
14. Константинова С. Л. «Итальянский текст» В. Ф. Одоевского // *Текст в гуманитарном сознании: Материалы межвузовской научной конференции*. – М.: Московский государственный университет, 1997. – С. 113–127.
15. Купина Н.А., Битенская Г.В. Сверхтекст и его разновидности // *Человек. Текст. Культура*. – Екатеринбург: Изд-во УГУ, 1994. – С. 210–218.
16. Линч К. Образ города / Пер. с англ. В.Л. Глазычева; Сост. – А.В. Иконников; Под ред А.В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.
17. Липа Ю. Козаки в Московіі // *Дніпро*. – 1996. – № 1–2. – С. 19–65.
18. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров // Лотман Ю.М. *Семиосфера*. – СПб: «Искусство-СПб», 2004. – С. 150–390.
19. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1979. – 384 с.
20. Максимов Ю. Город и сад: Образы ветхого и нового рая // <http://www.glagol.online.ru>
21. Марченко А. Парижский текст французской литературы XIX – начала XX века. Основные тенденции формирования // *Південний архів*.

- Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. XXXVI. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С. 45–53.
22. Медніс Н. Е. Венеция в русской литературе. Новосибирск: НГПУ, 1999 // <http://rassvet.websib.ru/chapter.htm?no=35>
 23. Медніс Н.Е. Сверхтексты в русской литературе. – Новосибирск: НГПУ, 2003 // <http://rassvet.websib.ru/chapter.htm?no=36>
 24. Міщенко О. Урбаністичні концепції в європейській літературі: міфологізація образу міста // Філологічні семінари: Понятійний апарат сучасного літературознавства: «своє» й «чуже». – Вип. 10. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 230–239.
 25. Степанова А. Аспекты изучения городского текста в современном литературоведении // Філологічні семінари: Понятійний апарат сучасного літературознавства: «своє» й «чуже». – Вип. 10. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 301–308.
 26. Топоров В. Текст города-девы и города-блудницы // Исследования по структуре текста. – М.: Московский государственный университет, 1987. – С. 121–132.
 27. Топоров В.Н. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» (Введение в тему) // Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. – М.: Изд. группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – С. 259-367.
 28. Тулуб З. П. Людолови: Історичний роман. Т. 1. – К.: Дніпро, 1988. – 549 с.
 29. Тулуб З. П. Людолови: Історичний роман. Т. 2. – К.: Дніпро, 1988. – 571 с.
 30. Успенский Б.А., Лотман Ю.М. Отзвуки концепции «Москва – Третий Рим» в идеологии Петра Первого (К проблеме средневековой традиции в культуре барокко) // Культурное наследие Древней Руси: Истоки. Становление. Традиции. – М.: Прогресс, 1976. – С. 236–249.
 31. Чернейко, Л. О. Способы представления пространства и времени в художественном тексте // Филологические науки. – 1994. – № 2. – С. 55–64.

АНОТАЦІЯ

У статті пропонується аналіз літературознавчих праць, присвячених вивченню «міського тексту» в світовій науці. Визначаються основні пріоритети й напрями досліджень М.Анциферова, Ю.Лотмана, В.Топорова, В.Абашева, Н.Медніс та ін. На матеріалі роману З.Тулуб «Людолови» подається аналіз міського тексту в історичній ретроспективі. Виявляються характерні його особливості: наявність містотвірних елементів (храму, фортеці, замку, ринку, бібліотеки), двоосева структурованість, національна наповненість.

Ключові слова: міський текст, історична ретроспектива, роман, містотвірні елементи.

АННОТАЦИЯ

В статье предлагается анализ литературоведческих работ, посвященных изучению «городского текста» в мировой науке. Определяются основные приоритеты и направления исследований Н.Анцыферова, Ю.Лотмана, В.Топорова, В.Абашева, Н.Меднис и др. На материале романа З.Тулуб «Людоловы» подается анализ городского текста в исторической ретроспективе. Выявляются характерные его особенности: наличие градообразующих элементов (храма, крепости, замка, рынка, библиотеки), двухосевая структурированность, национальная наполненность.

Ключевые слова: городской текст, историческая ретроспектива, роман, градообразующие элементы.